

SATAN, DEABRUA ETA EUSKARA. Mito baten inguruan

Donostia, 1992.10.30

Juan San Martin

Jaun-andere euskaltzainkideok:

Deabruak, esan ohi denez, bere gaizto izatetik baino gehiago omen zekien zahartzaroko zuhurtasunagatik. Hala behar, nor bazen.

Piarres Lafitte (1901-1985), gure euskaltzainkide zen jakitunarek, gazte zelarik, ez omen zekien euskaraz apez egitean eta, gezurra badirudi ere, ikasteko asmorik ere ez. Baina Jean Saint-Pierre (1884-1951) irakasle zuelarik zorrozki hartu zuen, Euskal Herrian apaizgoa betetzeko euskara jakitea beharrezkoa zuela agerraraziz. Hala dio Xipri Arbelbidek Lafitteren biografian (1).

Hara hemen Jean Saint-Pierreren agindua eta galdea: “Heldu den urtean predikatzen hasi behar duzu. Prediku bat frantsesez eginen duzu. Baina bestea? Euskaraz, kaskoinez ala biarnesez?”

Lafitteren ihardespena: “O! Biarnesez bai segurenik ere. Errexena hori da neretzat.”

Saint-Pierrek ordea: “Ez ahal duzu holakorik eginen! Aitamak biak euskaldunak eta izigarrikeria liteke euskara baztertzen bazinu hola. Ja, ja! Joka zaitez nahi duzun bezala bainan heldu den urtean euskaraz egin behar duzu zure predikua.”

Zirkin egin nahirik ihardetsi omen zion: “Nola nahi duzu? Diotenaz, deabrua Euskal Herrira etorri zen batez, “bai” eta “ez” baizik ez zuen ikasi eta oraino, Santizpirituko zubiaren beste aldera gabe biak nahasten zituen”.

---

(1) X. Arbelbide, *Piarres Lafitte*, Donostia-Baiona, 1986, 19. or. Eta J. Saint-Pierre apezpiku jaunaren nortasunez ikus mendeurrenez eskaini zitzaizkion hitzaldiak: *Euskera*, XXIX (1984), 465-484. orr.

Maisu zaharraren erantzuna ordea: “Zaude ixilik hortik! Hori baino abilagoa da bai deabrua. Ez du “bai” eta “ez” ikasi bakarrik, bainan beste ainitz gauza. So egizu zoin polliki biltzen dituen euskaldunak! Lot zaitzez euskarari gizona”. Deabruaren ahalmenak orotarikoak ziren iritzikoa genuen J. Saint-Pierre jauna. Ikasi zuen nonbait zer zen haren hizkuntza, Axularrrek berak *Gero* (1643) liburuaren 136. orrialdean gai horretaz zionaren arabera. Gainera, gogoan izanen zuen Zuberoko pasturaletan, turko edo gorriak ateratzen diren aldean deabrua dagoela beti, mutu baina begirale, gaiztoak babesten.

Deabruak hiruhortzekoa zorrotz demoninokerietarako. Saint-Pierrek ez ezik, Txirrita bertsolariak ere ikusi zuen arrisku hori, albaiteruaren gelan demoninoak nabari zituenenez gorputzaren bueltan demoninuetan:

Albaiteruan sala
domoniño hortan
demoniñozko estropozu bat
egin nuen bertan,
demoniñuak hemen,
demoniñuak han,
demoniñuak beti
gorputzaren bueltan,
demoniñuak sasoi zeukaten
demoniñuetan.

Badira uste dutenak herrientzat mitoak beharrezko direla. Baina mitoak, beti mito. Alde dagoena, norbere engainagarri, eta kontra dagoena, kaltegarri; biak, ordea, benetan gezurti. Herri zibilizatuek ez dute mitoen beharrik.

Baina ikus dezagun ustez aski hedatua zebilen deabru erdaldunarena. Lehen lehenagotik bere burukide Satanengandik hasita ea zer zioten euskalari ospetsuek.

Hasteko, Euskaltzaindiaren sorreratik hil arteraino gure erakunde honen buruzagi izan zen R.M. Azkuek (1864-1951) Donibane Garazin bildu eta *Euskalerraren Yakintza* delako lehen liburukian dakarrena aipatuko dugu:

“Zazpi urtez Euskalerrian egon zen deabrua eta etzuen ikasi al izan ez eta *bai* baizik. Eta hek Baionako Santi Espirituko zubia igaraitean ahantzi zituen” (2).

Horietan berezia genuen George Borrow (1803-1881), *The Bible in Spain* liburuaren egilea. Zeinek noizbait izan zuen morroi euskalduna. Bere esanetan, euskaldun herria kantari gehiago da poeta baino. Hala ere, zirrara eragin zion koplak zahar baten bertsoa argitaratu zuen bere liburu hortan. Non irakur daitekeen:

Itsasoa urak andi,
Eztu ondorik ageri
Pasako nintzake ni andik
Maitea ikusteagatik (3).

Gainera, berri jakingarri ainitz biltzen du, XXXVII. kapitulua euskarari eskainia denez gero. Borrow-ek, 1838. urtean San Lukasen Ebangelioa argitara eman zuen Madriden Juan Jose Vicente Oteiza albiztuari medikuak itzulia. Baina orain noan gaur interesatzen zaigunaren harira, ingeles harek, arestian aipatutako liburuan, besteak beste, honako iritzi hau eman zuen euskarari buruz:

“Hain handiak dira eta hainbesteko aldiak gainerako hizkuntzetatik, oso bitxia da zertxobait mintzatzen den arrotza aurkitzea, espainolek neke izugarrikotzat jotzen dute gainditzea, esaeratzat dutenez, Satan zazpi urtez bizitu zela Bizkaian, eta aldebeharrak izan zuela zeren ezin omen zien ulertu bizkaitarrei eta haiek ere ez berari” (4).

Zerk sor arazi zuen mito hori? Satanak eta deabru gaizkileek ikasi ezinezko hizkuntza gurea; euskaldunok garbi gordetzeko aukerakoa, noski. Baina, era berean, aldezaurretiko iritzi honek erdaldunak euskalduntzetik uxatzen ditu. Irizpide hori ez da harritzekoa, oraindik orain ere Real Academia Española-ren *Diccionario de la Lengua Española*-k gure hizkuntzaren adierazpenez, bigarren adiera edo esan nahitzat honela dionetik, “Vascuence” hitzean: “lo que está tan confuso y obscuro que no se puede entender”, jartzen bait du. Zentzugabea ez ezik lotsagarria deritzagu. Hori irakurtzeaz euskaldunok ahalke eta gainerako edonork esan lezake, gaztelera jakinaz gero gainerako hizkuntza guztiak errazak direla, euskara ezik.

(2) R.M. Azkue, *Euskalerraren Yakintza*, I. liburukia, 1935, 359-360. orr.

(3) J. San Martin, “Euskal poesia arrotzen ikuspegia”, *Hondarribia*, 45. zenb., 1991.

(4) G. Borrow, *The Bible in Spain* (1842), London, 366. or.: “So great are the difficulties attending it, and so strange are its peculiarities, that it is very rare to find a foreigner possessed of any considerable skill in the oral language; and the Spaniards consider the obstacles so formidable that they have a proverb to the effect that Satan once lived seven years in Biscay, and then departed, finding himself unable either to understand or to make himself understood”.

Herriak ala elizginek asmatua ote zen hain hedatua bihurtu zen uste hori? Ez behintzat sorgin ihizan aritu zen Pierre Lancre zenak. Ziurrago litzake gure mintzairak egituraz latin jatorrikoetatik dituen desberdintasunengatik.

Julien Vinson (1842-1926) Paristik Euskal Herrira etorriak, guziok dakigunez, ez zuen euskaldunoi buruz iritzi onegirik, baina bere emaitza aberatsa ezin hobetzat jo dezakegu; euskal literaturaren kritikaz eta bibliografiagintzari lotu zen. Katalogatze horri esker, gure literaturaren historia eta autoreak ezagutaraziz ikerkuntzarako bideak ideki zizkigun. Bere lehen lanetariko bat izan zen *Maisonnewe & Larose*, Editeurs, etxeak eman zuen *Le Folk-Lore du Pays Basque* deritzana. Han dakar honako hau: "Diotenez, deabrua Lapurdin zazpi urtez bizitu ondotik, ez omen zituen bi hitz baizik ikasi: *bai* eta *ez*, eta gainera, ahaztu omen zitzaizkion Baionatik irtetzean Saint-Ezpirituko zubiaren erdian." Baina hura zen baino zorionsuagotzat jotzen zuen bere burua, harek baino hitz gehiago ikasi eta oroitzen zituen (5).

Iturri horretatik harturik nonbait, gauza bera zion Rodney Gallop (1901-1948) inglesak. Mutiko zela, amak ekarri zuen Euskal Herrira 14ko gerra baino lehen, hemen bere aberkide eta Donibane-Lohitzunen apez zen W. Webster-ekin egin zituen euskaldungoan zenbait saio labur eta ondotik liburu eder bat burutu, *A Book of the Basques*, non agertzen duen V. kapituluaren hizkuntza eta literatura adieraztean: "Euskal hizkuntza beti izan da ospetsua bere zailtasunagatik. Euskaldunak diote deabrua beren herrira ikastera joan zenean, zazpi urte igaro ondotik, *Bai* (Yes) eta *Ez* (No) horietatik ez zela igaro, gogaiturik uzteko. Gainera bi hitzok ere laster ahaztu zitzaizkiola Baiona igaroz herritik aldetzean. Erdi Aroan Scaliger zeritzanak, "latinak hautsi ez zituen hamalau hizkuntzetarikoa" zela hots egin zuen, honako hau gaineratzeko: "Elkarren artean ulertzen direla diote, baina nik ez dut sinesten!" Hala ere, aitortzen zuen "hizkuntza honek barbarotasunik ez zuela, ez karrankarik, ez eta arnasarturik" (6).

---

(5) J. Vinson, *Le Folk-Lore du Pays Basque*, Paris, 1883, sarreraren XI. or.: "On pretend que le diable après avoir habité le pays de Labord pendant sept années, no avait pu réussir á apprendre, que deux mots basques, *bai* "oui" et *ez* "non", et encore ajoutette-on qu'il les oubliá, en sortant de Bayonne, au milieu du pont Saint-Esprit."

(6) R. Gallop, *A Book of the Basques*, London, 1930, 80. or.: The Basque language has always been famed for its difficulty. The Basques say that, after seven years, having got no further than *Bai* (Yes) and *Ez* (No) he gave it up in disgust. They add that he forgot even these two words as soon as he had passed through Bayonne on his way out of the country. In the Middle ages Scaliger, who described Basque as "one of the fourteen languages that Latin did not destroy," exclaimed: "They say that they understand one another, but I don't believe it!" He admitted, however, that "this language has nothing barbaric, strident nor aspirated."

Ondotik zetorren Philippe Veyrin (1900-1962). Jaun hau Saboiatik Euskal Herrira etorria zen udara igarotzeko asmoz eta gure herriaz liluraturik hemen gelditu zen. Burges izanagatik oso langile genuen ainitz historia eta istorio bildu eta argitaratuz; baina idazlanez gainera gure paisaiak pintatu zituen. Burutu zuen lanik ezagunenari *Les Basques* deritza, 1942. urtean argitaratua. Liburu horren azken argitalpena, gehigarri, gaur egun euskaltzainburu dugun Haritschellar jaunari zor diogu. Hemen jarriko dudan lekukotasuna ordea, hitzez-hitz, 1955.eko argitalpenetik jasoa da, eta hau dio: "Harrigarritzko eder da hizkuntza, arroka soilak bezala eusten du mendeak zehar inguruko erromantzeen itsas-gora, zailtasun ospearekin. Euskaldunak eurak atseginez agertzen dute deabruak berak ere ezin ikasizkotzat, zazpi urteren buruan, *bai eta ez*, "oui et non" esaten baizik ez bait zuen ikasi. Bi hitzok ere ahaztu omen zituen Saint-Ezpirituko zubia igarotzean" (7).

Harrigarria badirudi ere, oraindik gure egunotan jarraitzen du mito horrek zeren 1968. urteko ekainean Mar del Platan-n ospatu zen Segunda Convención de Ciencia Ficción de la República Argentina literatura sarian "Gu ta gutarrak" zeritzan ipuiak irabazi zuen, egiletzat Magdalena Moujan Otaño matematika irakaslea zela. Argentina eta Espainian, batera agertuko zen Franco-ren zentsurak argitalpena galerazi ez balu. Baina ez uste deabrukeria oztopo zuenik, ez. Galerazpena euskaldunon jatortasuna hain nabari agertzetik zetorkion. Franco-rentzat, herri bezala, gu ez ginen gu, eta gutarrok burua makurtu beharra genuen "unidad de destino en lo universal" zeritzan mito berri laster suntsituko zenaren aurrean. Baina, deabrukeria ere hor zen argentinarraren luman: "El extranjero que lo aprenda muy inteligente ha de ser, y bueno además, pues Jainkoa no dejaría aprender el euskera a un malvado. El Demonio estuvo aquí siete años, y con nadie entenderse pudo" (8).

Mito horrek, argi dago, euskarari ez ziola onik egin. Baina, gaur hemen adierazi nahi dudana, zera da, deabruak ere euskara bazekiela.

Pedro Ignazio de Barrutia y Basagoitia (1682-1759) Zalgo auzoan jaio zen aramaioarra Mondragoen Udaleko idazkari zela, *Gabonetako ikuski-zuna* edo *Acto para la Noche Buena* zeritzan antzerkia agertu zuen.

(7) Ph. Veyrin, *Les Basques*, Arthaud, 1955, 198. or.: "Cette belle et étrange langue, résistant comme un récif isolé à la marée montante des parlers romans que l'entourent depuis des siècles, possède une réputation bien établie d'extrême difficulté. Les *Eskualdun* eux-mêmes se plaisent à répéter que le Diable en personne ne put, au bout de sept ans, apprendre à dire que *bai eta ez*, "oui et non". Encore oublia-t-il ces deux mots, sitôt traversé le pont Saint-Esprit."

(8) "Gu ta gutarrak" ipuia Ediciones Dronte etxeak argitaratu zuen lehenik Argentinan. Urte berean *Nueva dimensión* aldizkariari hemen ukatu zitzaionean. Aldizkari honek ezin izan du argitaratu hamar urte pasa arte, sarrera hitzekin egileari omenaldia eskainiz. Deabruaren aipamenezkoa 14. orrialdean irakur daiteke.

Euskaldunontzat satanas baino aisago Luzifer genuen deabruen buruzagi eta, hara non, Barrutiak agertu zigun Luzifer bertsolari. Egileak bere ahoan jarri zituen bertsoak, zortzikoan baina ez neurketa hain onean; hori bai, orduko arrasatearren euskara jatorrean daude, Luziferrek bera nor zen adieraziz eta Jesusen jaiotzagatik aztoraturik ez ezik madarika-zioz beterik, Asmodeo eta Berzebu adiskideei deiadarka Herodes erregea lagun harturik gerra egiteko:

Izanic infernuco prinzipte andia
 Demonio guztien aguintaria
 ni orain indar бага, ni orain loturic
 zenbait bazter baten jaiogaitic
 Luzifer altivo sovervioa
 nun da anchinaco ire brioa
 pena garraz ravia, tormentu andiac
 Abrasazen deust errai guztiac
 iregui bidi lurra irunsi nagui
 secula aimbat pena eztot eugui
 ene ynfernua dago Velenen
 .....
 .....
 orayn portalean jaio dan orri
 auzia emongo deustat secula veti
 guizonaq ene contra aimbat podere
 guizona yzatea ezta posible
 nun ayz Asmodeo, nun aiz Berzebu
 ocassino onetan favore favore
 Lagun yzango dogu Herodes Herregue
 Zierra zierra, guerra, guerra.

Ondotik Asmodeo eta Berzebu ere euskarazko bertsotan mintzo ziren, lehenak beste deabrukide Baal, Belial eta Leviatan deituz eta inguratzen dituzte hiritar parrandalari guztiak. Hor ba, arrazoi zuen Jean Saint-Pierrek, deabruak euskaldunok ere beragana biltzen gaituela zionean.

Barrutiaren antzerkiko pasarte hau ez nuen txosten honen harira ekarriko egileak berak Belengo portalea Arrasate inguruan kokatu ez balu.

Txirritaren irudimenezko bertsoak diotenez, albaiteruaren salan agertu omen zitzaizkion demoniñorik ugari; baina ez zigun esan mintzatzen zirenik. Albaiteruekin, erabiltzekotan ere, abereen hizkuntza erabili beharko zuten, noski.

Deabruak euskaraz zekienaren lekukotasun zaharragorik badugu, deabruak jendartean fisikoki hezur eta haragi agertzen ziren garai haietakoa

gainera. Hala behar ere, Pierre Lancre epailari kriminal harentzat, euskara bera bait zen deabruen hizkuntza.

1609. urtean Lancrek uxatu zituen akelarrezaleak eta laster ziren mugazemendik ihesi. Sorgin hotsak ugaritzeaz ihiza ere ekarri zuen. Lapurdiko andereak Bordelen suzko urkamendira eramatek bi urte barru Jaizkibel mendiko Santa Barbara ermitaren ingurura jo zuen ekaitzak eta San Joan gaueko jaia ospatzen ari zirenean hasi zen sorgin ihiza. Akelarrean atxilotuak eraman zituzten epaitegira. Baina, zorionez, G. Salazar y Frias Inkisizio gizona Lancre baino zentzuzkoagoa izaki eta sorgintzat hartuak erretzearen kontra paratu. Hala ere gorriak ikusi zituzten.

Larri agertu ziren akelarre hartan partaide zirenak: sorginak ziren ala ez, egia aitortu edo zigorra; beste aukerarik ez, sorgintzat salatuek sutatik libratzerik nahi bazuten.

Honen berri eman zigun Serapio Mujika (1875-1941) historiagile aipatuak. Bere ekintzak Hondarribia eta Irundik hasita zenbait hiritako artxiboak katalogatu eta historia aztertzaile nabarmendu zelarik, Diputazioak bertako artxibategia antolatzeke deia egin zion. Berari zor diogu *Geografía General del País Vasco-Navarro* saileko *Guipúzcoa* tomo mardula. Izan ere, merezimenduz izendatua zen Probintziako kronista ofizialtzat. Berak aurkitu zituen Jaizkibelgo akelarrearen paperak Hondarribiko Udal-agiritegian (9). Eta horietan agertzen denez, akelarrean parte hartu zuen Isabel García 13 urteko neskatokak, epailearen aurrean aitortu zenez, hiru adardun deabrua agertu zitzaizela eta, meza-beltz hartan, zenbait zeremoniaren ondotik, deabrua gaskoinez mintza zitzaizela Donostia eta Pasaikoei, eta euskaraz Irun eta Hendaiakoei.

Aspaldi horrek eman zidan gaia euskaraz artikulua bat idazteko (10). Baina ondoriorik ere bai.

Hara non deabrua euskaraz mintzo zen, Jaizkibelgo Santa Barbaran akelarrean bildu ziren hendaiar eta irundar guziak ulertzeko eran. Hala izanik, txukun erabili beharko zuen euskara gurea. Joan zen mendearan erdialdera fama hedaturik zegoenez, Irun inguruetan egiten omen zen euskararik hoberena. Hala zion Luis de Usos y Río (1805-1865) idazleak. Idazle hau Perun jaioa zen, gaur egun Bolivia-rena den Chiquisaca hirian, guraso nafarregandik, eta ikasketak osatu ondorean etorri zen Europara, George Borrow-rekin harremanean Espainian Ebangelisten bigarren aldiko Erreforma bultzatzeko, eta Madrident hil zen *Reformistas* argitalpenaren hogeigarren zenbakia inprimategiratu ondotik. Protestante

(9) S. Mugica, "Los Gascones en Guipúzcoa", *Homenaje a Carmelo de Echegaray* (1928) liburukian argitara eman zuen. Ikus 11. orrialdean aitortza.

(10) J. San Martin, "Deabrua Jaizkibelen gaskoinez eta euskaraz mintzatu zenekoa", *Hondarribia*, 23. zenb. (Uztaila-abuztua, 1988), 7. or.

hark Jacob Gråberg de Hemsö jaunari Alemaniara igorri zion gutun hartan, 1842ko irailaren 14an, Iztueta ren idazkeraz zenbait iritzi eman zizkion esanez: “Le acusan los guipuzcoanos de falta de pureza en el lenguaje, y de mezclar voces del vascuence francés, del vizcaino, y otros dialectos, y no usar sólo el vascuence puro que se habla en las cercanías de Irun” (11).

Esan gabe doa, Hondarrribian bertan, kalean bederen, akelarrearen garaian gaskoina zela nagusi; gaur egun gaztelera den bezalatsu. Eta nagusi jarraituko du, euskara guztiz baztertu arte, baldin euskaldunok gure mintzairaren erabileran bizkortze ahalmenik erakusten ez badugu. Hortarako, har dezagun ikurtzat: euskaldunari euskaraz.

Euskara txukun erabiltzea beharrezko izango zuen Axularri itzala kendu nahiz ibili zen deabruak. Gure klasikoen maisua buruz-buru aurkitu zuenean, itzalgabe uzteko arriskuan agertu omen zen eta kosta zitzaiola estutasun hartatik irtetzea, J.M. Barandiaranek bildu zuenaren arabera, deabruak itzala galerazteaz arima gabe utz zitzakeanez. 1956. urtean Arantzazun Euskaltzainen Biltzarrean hala aipatu zigun, urte berean Parisko Sorbonan zehatzago agertu zuena: “Axular euskaldun andienetako delá ez da erran beharrik. Bere irakasaldiak eta bere mintzaera zoragarriak ezagunak dire eta hekien itzala menderen-mendeetan atsegin izanen zaie gure ondorengoai” (12).

Ukapenezko mitoak baztertu, gaur egungo euskaltzaleok, lau menderen ondotik Detxeparekin errepikatuz, “euskaldun den gizon orok altxa beza burua!”.

Egia esateko, euskararik ez dakiten abertzale gehiengoari esker, kontsentsuz onaturiko legea dugu, Euskararen erabilpena aurazkotzeko 10/82 Oinarrizko Legea. Duintasunaren arabera, fedea ekintzekin beteko balitz, gehiengo horri esker, gutiengoa gehien izan liteke, noski. Hortarako gure abertzaleon gogoá asmo soilean ez dadila gelditu. Atxeki eta eutsi diezaiogun Autonomi Komunitatean indarrean dagoen euskara normalkuntzarako lege horri, hizkuntza gaiso hau mito zaharreko satankeri edo deabrukerietan eror ez dadin. Hala bedi.

(11) L. de Usó y Río, *Antología* (1986an E. Cobo-ren sarrerez eta hautaketaz argitaratua), Madrid, Ediciones Pléroma, 1986. Ikus 171. or.

(12) J. M. Barandiaran, *Obras completas*, VI. liburukia, “Axular'en itzala”, 191-204. orr. Liburuki berean jarraian dator Arantzazuko hitzaldia; ikus baina, *Euskera* agerkarian, I, 1956, 285-293. orrialdeetan.

RESUMEN

El presente informe académico se desarrolla sobre la creencia acerca de la dificultad o imposibilidad que entraña el aprendizaje del idioma vasco a no ser que se acceda a él por tradición familiar, razón que a muchos ha servido de excusa para rehuir su estudio. Es el caso del que con el tiempo sería una de las personalidades más eminentes de las letras vascas, Pierre Lafitte, quien arguyó a su profesor Saint-Pierre que el demonio vivió en el país durante siete años y marchó desesperado al no poder aprender vascuence. El mito de satán o del demonio que no pudo dominar el euskara estuvo muy extendido durante el pasado siglo, y sus secuelas han llegado hasta nuestros días. Nada extraño cuando el Diccionario de la Real Academia de la Lengua Española, como segunda acepción de la voz “vascuence” dice: “lo que está tan confuso y oscuro que no se puede entender”. En la Edad Media, Scaliger le dió un calificativo muy similar, sin embargo reconoció que “esta lengua no tiene nada de bárbara, ni de estridente, ni de aspirada”.

R. M. de Azkue, en su recopilación de costumbres y supersticiones, nos dió a conocer la leyenda del diablo que, después de siete años de permanencia en el País Vasco, no aprendió otra cosa que *ez* (no) y *bai* (sí), y aun de esto se olvidó al atravesar en Bayona el puente de Sancti Spiritus camino de Francia. Este mito lo encontraremos asimismo en obras de extranjeros que se interesaron por nuestra cultura autóctona, desde G. Borrow hasta Ph. Veyrin, pasando por J. Vinson y R. Gallop.

Sin embargo, dicha opinión encuentra a su vez una contradicción evidente, a tenor de la información de los publicistas nativos. Ejemplo de ello lo constituyen, entre otros, Jean Saint-Pierre, quien desconfiaba de las argucias del demonio, o Pedro Ig. Barrutia, que llevó a escena a Lucifer vascoparlante en el siglo XVIII; incluso el mito recogido y contado por J. M. Barandiaran acerca de que ni el diablo pudo con su astucia hurtar la sombra de Axular, el más representativo de los clásicos de la literatura vasca, sitúa al demonio hablando en ese idioma sin dificultad.

Finalmente se aporta una declaración testimonial del año 1611, de una joven acusada de asistir al Akelarre del monte Jaizkibel, como consta en un documento del Archivo Municipal de Fuenterrabia (Hondarribia), donde se dice que el diablo arengó en vascuence y gascón a los allí presentes, poniendo así de manifiesto que también él era capaz de dominar el idioma vasco.

Es evidente que dicha creencia no favoreció el uso y aprendizaje de la lengua, y no será nada fácil investigar a fondo el móvil, si es que lo hubo. En la caza de brujas que llevó a cabo Pierre Lancre a comienzos

del s. XVII hubo otros intereses, además del pretexto de acabar con el brote calvinista, pero es mucho más prudente pensar que el origen de todo ello ha sido la propia vanagloria de los vascos, presuntuosos de poseer una lengua misteriosa diferenciada de las neolatinas que la rodean. En definitiva, una convicción que no ha favorecido al uso y desarrollo de la lengua.

Ahora nos toca esforzarnos en reemplazar el espacio perdido para lograr su puesta al día, valiéndonos de las normativas generadas desde las nuevas formas institucionales, cuya aplicación en la actual Comunidad Autónoma vasca puede servirnos de modelo de convivencia social.

RÉSUMÉ

Le présent rapport traite de la croyance générale au sujet des difficultés et obstacles rencontrés lors de l'apprentissage de la langue basque, a moins d'y accéder par tradition familiale, raison qui a servi a beaucoup d'excuse pour éluder l'étude de cette langue. C'est notamment le cas de Pierre Lafitte, qui deviendrait avec le temps une des personnalités les plus illustres de la littérature basque, qui affirma a son professeur Saint-Pierre que le diable vécut au Pays Basque pendant sept ans avant de quitter définitivement cette région, désespéré de ne pouvoir apprendre la langue basque. Le mythe de satan ou du diable qui ne put dominer l'euskara fut très répandu au cours du siècle dernier, et les séquelles persistent encore de nos jours. Rien d'étonnant puisque même le Dictionnaire de la Royale Académie de la Langue Espagnole déclare, comme seconde acception du terme "vascuence": "ce qui est trop confus et obscur pour être compris". Au Moyen Age, Scaliger lui attribua un qualificatif très similaire, tout en reconnaissant néanmoins que "cette langue n'a rien de barbare, ni de strident, ni d'aspiré".

R. M. de Azkue, dans son recueil de coutumes et superstitions, nous fit découvrir la légende du diable qui, après avoir vécu sept ans au Pays Basque, n'apprit a dire rien d'autre que *ez* (non) et *bai* (oui), mots qu'il s'empressa d'ailleurs d'oublier en traversant le pont de Sancti Spiritus a Bayonne, sur la route de France. Nous retrouvons également ce mythe dans les textes des étrangers qui se sentirent attirés par notre culture autochtone, tels que Borrow, Veyrin, ou encore J. Vinson et R. Gallop.

Cependant, cette opinion se heurte a une contradiction évidente, si l'on en croit les auteurs natifs. Les exemples les plus significatifs nous sont notamment fournis par Jean Saint-Pierre, qui se méfiait des ruses du diable, ou Pierre Ig. Barrutia, qui fit monter sur scène un Lucifer parlant le basque au XVIII siècle, ou encore le mythe recueilli et raconté

par J. M. Barandiaran qui affirme que ni le diable en personne, si astucieux qu'il est, ne put dérober l'ombre d'Axular, le plus représentatif des classiques de la littérature basque, et mythe qui présente un diable parlant la langue basque sans aucune difficulté.

Finalement, il existe un témoignage écrit, de l'an 1611, d'une jeune fille accusée d'avoir assisté a un Akelarre dans le Mont Jaizkibel, tel qu'il figure dans un document des Archives Municipales de Fuenterrabia (Hondarribia), où l'on déclare que le diable exhorta en basque et en gascon tous les participants, manifestant ainsi que lui aussi était capable de dominer la langue basque.

Il est bien évident que cette croyance ne favorisa point l'utilisation et l'apprentissage de la langue, et il ne sera pas facile d'en étudier a fond le mobile, s'il en existait un. Derrière la chasse aux sorcières entreprise par Pierre Lancre, au début du XVII siècle, se cachaient d'autres intérêts, sans compter le prétexte de mettre fin aux premières manifestations calvinistes. Mais il est beaucoup plus prudent de penser que l'origine de tout ceci est dû a la propre vanité des basques, orgueilleux de posséder une langue mystérieuse, différenciée des néolatines qui l'entourent. En définitive, une conviction qui n'a favorisé en rien l'utilisation et le développement de la langue.

C'est a nous maintenant de nous efforcer pour récupérer l'espace perdu, afin de pouvoir mettre notre langue a jour, en nous aidant des normes élaborées a partir des nouvelles formes institutionnelles, et dont l'application dans l'actuelle Communauté Autonome Basque peut nous servir de modèle de coexistence sociale.

SUMMARY

In this academic report we shall examine the belief regarding the difficulty or impossibility of learning Basque unless it is learnt within the family environment. This belief has been used by many people as an excuse to avoid its study. The fact is that one of the most eminent figures of Basque culture, Pierre Lafitte, after being advised to preach in Basque by his teacher Saint-Pierre, claimed that the devil had lived in the Basque Country for seven years only to leave despairingly not having been able to learn "Vascuence". This legend was very popular in the nineteenth century and its repercussions have pervaded into this century. It is therefore hardly surprising that the Spanish Royal Academy Dictionary includes a second definition of the word "Vascuence" as "something which is so complicated and obscure that it is impossible to understand". In the Middle Ages Scaliger described it in a similar way

although he did acknowledge that “this language is in no way barbarous, strident or aspirated”.

In his compilation of Basque customs and superstitions R.M. Azkue also included the legend whereby the devil, after having lived in the Basque Country for seven years, had only been able to learn *ez* (no) and *bai* (yes), and he even forgot these two words after crossing Sancti Spiritus bridge in Bayonne on his way to France. This myth may also be found in certain foreign publications by authors who were interested in our culture, from G. Borrow to Ph. Veyrin and J. Vinson or R. Gallop.

The aforementioned opinion is clearly contradicted, however, by certain native writers. This contradiction is illustrated by Jean Saint-Pierre who doubted the devil's acumen, Pedro Ig. Barrutia who presented a Basque speaking Lucifer in a play he wrote in the eighteenth century and J. M. Barandiaran who recounted the legend whereby even with his astuteness the devil was unable to steal “Axular's shadow”, the most representative classical figure of Basque literature, but he was portrayed, however, as being able to converse in Basque without any difficulty.

Finally we can see how in 1611 a young girl accused of attending a witches' coven on Mount Jaizkibel testified, as corroborated in the Municipal Town Hall records in Fuenterrabia (Hondarribia), that the devil had addressed his audience in “Vascuence” and “Gascon” thus demonstrating that he had a good command of the Basque language.

It is evident that the belief regarding the difficulty of the Basque language did nothing to promote its study and it will prove very difficult to unearth the motive which led to its development, if indeed there ever was one. The witch hunt which Pierre Lancre carried out, at the beginning of the seventeenth century, clearly had ulterior motives, in addition to the pretext of putting an end to the Calvinist upsurge, but it is much more circumspect to conclude that the belief is a product of the Basques' boasting, proud of possessing a mysterious tongue very different from the post latin languages which surround it. This conviction has clearly done little to favour its use and evolution.

We must now try to make up for lost time in order to bring our language up to date making use of the norms established by the new institutional conventions, the application of which can serve as a model of social coexistence in the present-day Autonomous Basque Community.